

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

בג"ץ 10076/17

לפני: כבוד השופט א' שהם
כבוד השופטת ד' ברק-ארז
כבוד השופט ד' מינץ

העותרת: האוניברסיטה העברית בירושלים

נגד

המשיבים: 1. פלונית
2. בית הדין הארצי לעבודה
3. בית הדין האזורי לעבודה בירושלים

עתירה למתן צו על תנאי

בשם העותרת: עו"ד מיכל פרידמן, עו"ד אסף ברנזון, עו"ד חיים ברנזון

בשם המשיבה 1: עו"ד איל בריק, עו"ד אורן מילדוורט

פסק-דין

השופטת ד' ברק-ארז:

1. העתירה שבפנינו מכוונת נגד פסקי דינם של בית הדין הארצי לעבודה מיום 3.7.2017 (ע"ע 49242-11-16, סגנית הנשיא (כתוארה אז) ו' וירט-ליבנה, השופטים א' איטח ו-ר' פוליאק, ונציג הציבור א' גדעון) ובית הדין האזורי לעבודה מיום 27.10.2016 (ק"ג 57473-01-14, הנשיא א' אברהמי ונציגי הציבור ק' נלבנדיאן ו-י' בוטבול). פסקי דין אלה נסבו על תביעתה של המשיבה 1 (להלן: המשיבה) לחייב את העותרת, האוניברסיטה העברית בירושלים (להלן: האוניברסיטה), לשלם לה קצבת שארים.

רקע עובדתי ותיאור ההליכים בבתי הדין לעבודה

2. המשיבה נישאה בשנת 1976 ל-ד', שהיה איש סגל האוניברסיטה (להלן: המנוח). במהלך תקופת נישואיהם נולדו להם שלושה ילדים משותפים. בשנת 2001 המשיבה והמנוח נפרדו, ומאותו שלב ועד לפטירתו של המנוח בשנת 2010 הם חיו

בנפרד והתקיימו ביניהם הליכים משפטיים שונים. בפועל, המשיבה והמנוח לא התגרשו, ובעת פטירתו של המנוח הייתה המשיבה רשומה במרשם האוכלוסין כאשתו.

3. להשלמת התמונה יצוין כי בתקופה שבה היו המשיבה והמנוח פרודים, קיים המנוח מערכת יחסים עם אשה אחרת, א'. בהליך משפטי אחר שהתנהל בין המנוח למשיבה נקבע כי א' והמנוח לא היו ידועים בציבור, וקביעה זו עמדה גם ביסוד ההתדיינות הנוכחית. בשנת 2008 העביר המנוח לאוניברסיטה מכתב שבו ביקש כי לאחר מותו כל זכויות הפנסיה שלו יועברו אל א' (להלן: מכתב ההוראות). המנוח כלל הוראה דומה בצוואתו.

4. לאחר מותו של המנוח, פנתה המשיבה לאוניברסיטה וביקשה לקבל תשלומים של קצבת שארים, כאלמנתו של המנוח, וזאת בהתאם להסכם הפנסיה התקציבית של עובדי האוניברסיטה מיום 10.9.1982, אשר חל על העסקתו של המנוח (להלן: הסכם הפנסיה התקציבית או ההסכם). בסעיף 4 להסכם נקבע בהקשר זה כך:

“אלה הם שאיריו של נפטר, לעניין הסכם זה:
 (1) מי שהיתה אשתו בשעת מותו, לרבות מי שהיתה ידועה בציבור כאשתו וגרה עמו באותה שעה (להלן – אלמנה).”

5. לאחר שהאוניברסיטה סירבה לפנייתה, הגישה המשיבה תביעה לבית הדין האזורי לעבודה ובה עתרה להורות לאוניברסיטה לשלם לה את קצבת השארים. האוניברסיטה טענה מנגד כי אין לראות במשיבה מי שהיא אלמנתו של המנוח לצורך קבלת קצבת השארים, שכן השניים חיו בנפרד בשנים שקדמו למותו ולא קיימו חייהם שיתוף כלכלי. לחלופין, נטען כי גם אם ייקבע שניתן היה להכיר במשיבה כזכאית לקצבה בהתאם להסכם הפנסיה התקציבית, הרי שיש לשלול את זכאותה לנוכח מכתב ההוראות וצוואת המנוח המעידים כי לא זה היה רצונו.

6. בית הדין האזורי לעבודה קיבל את תביעתה של המשיבה בפסק דין מפורט ומנומק כדבעי. בשלב ראשון, בחן בית הדין האזורי את הוראות הסכם הפנסיה התקציבית ואת שאלת תחולתן על המשיבה. בהקשר זה נדרש בית הדין האזורי לפסקי דין קודמים של בתי הדין לעבודה שעסקו בפרשנותם של הסכמי פנסיה במקרה שבו בני זוג נפרדו אך לא התגרשו באופן רשמי. בית הדין האזורי ציין כי לפי פסקי דין אלה יש נפקות לכך שבני הזוג נשואים כחוק, וכל עוד לא נקבע תנאי לשלילת הזכות לקצבה כחוק או בתקנון, בן הזוג הטוען לזכאות אינו נדרש להציג הוכחה לקיום חיים משותפים בפועל. בית הדין האזורי אף עמד על כך שבמקרים מסוימים תקנונים של

קרנות פנסיה קובעים במפורש תנאים לבחינת זכאות של אלמן, כדוגמת מגורים משותפים או קיומו של משק בית משותף. בהמשך לכך, בית הדין האזורי ציין כי במקרה דנן הסכם הפנסיה התקציבית לא כלל תנאים כלשהם להגדרת המונח "אשתו בשעת מותו", ולפיכך, האוניברסיטה אינה רשאית להוסיף בדיעבד תנאים או סייגים מעבר לאלה הכלולים בו. זאת, כך נקבע, גם על רקע תכליתה של קצבת השארים, ובשים לב לתוצאה הקשה של שלילת הזכאות לקצבה מבן-זוג גרוש או פרוד, מבלי להתחשב בשנות הנישואין שקדמו לפירוד. בהקשר זה הזכיר בית הדין האזורי את העובדה שהמנוח והמשיבה חיו יחד תקופה בת 25 שנה וכי במהלך נישואיהם קיבלו החלטה משותפת לפיה המנוח יוסיף ויקדם את הקריירה האקדמית שלו, בעוד המשיבה תהיה אמונה על גידול הילדים והדאגה לבית, מתוך מחשבה שההכנסות והמאמצים של השניים ישמשו את שניהם.

7. בהמשך לכך, נדרש בית הדין האזורי לשאלה האם יש במכתב ההוראות ובצוואת המנוח כדי לשלול את זכאותה של המשיבה לקצבת השארים. בית הדין האזורי בחן שאלה זו באספקלריה של סעיף 36(ב) לחוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973 (להלן: חוק החוזים), המתיר למבוטח לבטל את זכותו של מוטב או להעמיד במקומו מוטב אחר. בהקשר זה, צוין כי הפסיקה קבעה בעבר שהודעות על ביטול זכותו של מוטב לפי סעיף 36(ב) צריכות להיות ברורות וחד משמעיות, וכי כדי שהביטול יחייב יש לעמוד במספר תנאים, שאינם מתקיימים במקרה דנן. כך, בית הדין האזורי קבע כי אין במכתב ההוראות כדי לשלול את זכאותה של המשיבה לקצבת השארים. זאת, בהתחשב בכך ש-א', שאליה ביקש המנוח להסב את הקצבה, אינה נמנית עם השארים כהגדרתם בהסכם, וכן משום שהמכתב היה נגוע בחוסר תום לב, בשים לב לכך שבעת שליחתו טרם הסתיימה הסדרת זכויותיהם הפנסיוניות של המנוח והמשיבה בבית המשפט לענייני משפחה. נוסף על כך, בית הדין האזורי קבע כי מכתב ההוראות לא כלל הוראה מפורשת בדבר שלילת זכותה של המשיבה לקבלת קצבת השארים, ככל שזו לא תועבר ל-א'. בית הדין האזורי הוסיף וקבע כי כלל לא נטען שהמנוח שלח הודעה בדבר צוואתו לאוניברסיטה עובר לפטירתו, ועל כן אין נפקות בהקשר זה להוראות שנכללו בה.

8. בסיכומו של דבר, הורה בית הדין האזורי לאוניברסיטה לשלם למשיבה קצבת שארים בשיעור 40% ממשכורתו הקובעת של המנוח, החל מיום פטירתו של המנוח ולמשך שארית ימי חייה של המשיבה.

9. האוניברסיטה הגישה ערעור על כך לבית הדין הארצי, וזה נדחה. בפסק דינו קבע בית הדין הארצי כי אין מקום לשנות את פרשנותו של הסכם הפנסיה התקציבית ואת הגדרת המונח "אלמנה" מעבר ללשונו המפורשת, שכן שינוי כזה צריך להיעשות בהסכמת הצדדים ליחסים הקיבוציים. בית הדין הארצי הוסיף וציין כי טעמיו של בית הדין האזורי לעניין נפקותם של מכתב ההוראות וצוואת המנוח על זכאותה של המשיבה לקצבת השארים מקובלים עליו.

העתירה דנן

10. כאמור בפתח הדברים, העתירה שבפנינו מכוונת נגד פסקי הדין של בית הדין האזורי ובית הדין הארצי. האוניברסיטה טוענת כי לפסקי הדין השלכות כלליות החורגות מעבר לנסיבות הפרטניות של המקרה דנן, ועל כן מוצדק להתערב בהם. לטענת האוניברסיטה, פסקי הדין האמורים הרחיבו את הזכאות לקצבת שארים כך שזו תינתן גם למי שלא היה סמוך על שולחנו של הנפטר. זאת, כך נטען, בניגוד לתכליתה של קצבת השארים, המבוססת על צרכי החיים האמיתיים והמידיים של הנוגעים בדבר. לטענת האוניברסיטה, לא זו בלבד שהמשיבה והמנוח לא ניהלו משק בית משותף, אלא שבמועד פטירתו גם התקיימה ביניהם הפרדה כלכלית מוחלטת, ובוצעה ביניהם חלוקת רכוש. באופן כללי יותר, האוניברסיטה מעלה טענות כנגד פסקי הדין שעליהם הסתמך בית הדין האזורי בפסיקתו, ומציינת כי ספק אם הם משקפים הלכה מחייבת.

11. יתר על כן, האוניברסיטה טוענת כי פסקי הדין של בית הדין האזורי ובית הדין הארצי שללו את רצונו המפורש של המנוח, שהובע הן במכתב ההוראות והן בצוואתו. האוניברסיטה טוענת כי הן לשונו והן תכליתו של סעיף 36(ב) לחוק החוזים תומכים בכך שזכותו של המנוח גוברת על אינטרס ההסתמכות של המוטב. באופן יותר ספציפי, האוניברסיטה טוענת כי כאשר המנוח הורה במכתב ההוראות על הקניית הזכות למוטב אחר (א') היה בכך משום ביטול מכללא של הזכות כלפי המוטב המקורי (דהיינו, המשיבה). על כן, כך נטען, רצונו של המנוח לגבי שלילת זכותה של המשיבה היה ברור ומדויק. בנוסף, האוניברסיטה טוענת כי ככל שמדובר בהודעת ביטול על זכות המתבצעת בצוואה ההודעה יכולה להגיע לחייב גם לאחר מותו של הנושה. כמו כן, האוניברסיטה משיגה על קביעתו של בית הדין האזורי לפיה מכתב ההוראות של המנוח היה נגוע בחוסר תום לב. לטענתה, קביעה זו מתעלמת מנסיבות המקרה ואף מרוקנת את סעיף 36(ב) לחוק החוזים מתוכן.

12. המשיבה טוענת מנגד כי דין העתירה להידחות על הסף – הן בשל היעדר ניקיון כפיים ושיהוי, והן מאחר שאין עילה להתערבותו של בית משפט זה בפסק דינו של בית הדין הארצי.

13. המשיבה מציינת כי העתירה דנן הוגשה כחצי שנה לאחר מתן פסק הדין בבית הדין האזורי, וכי במהלך פרק הזמן האמור שילמה לה האוניברסיטה רק חלק מהסכום המגיע לה בהתאם לפסק הדין, ואף לא שילמה את הוצאות המשפט שנפסקו לחובתה, חרף פניות חוזרות ונשנות אליה בנושא.

14. יתר על כן, המשיבה טוענת כי העתירה נסבה על עניינים המצויים בלב מומחיותם וסמכותם הייחודית של בתי הדין לעבודה – פרשנות הוראותיו של הסכם פנסיה תקציבית, שהוא הסדר קיבוצי. המשיבה מוסיפה וטוענת כי העתירה נסבה על מקרה קונקרטי, וכי ממילא הסכם הפנסיה התקציבית חל רק על קבוצה מצומצמת של עובדי האוניברסיטה, הוותיקים שבהם. כמו כן, המשיבה טוענת כי שיקולי צדק תומכים באי התערבות בפסק דינו של בית הדין הארצי, בהתחשב בנסיבותיה האישיות ובמערכת היחסים ארוכת השנים שלה עם המנוח. עוד טוענת המשיבה, כי גם לגוף הדברים לא נפל כל פגם בפסקי הדין של בתי הדין לעבודה. לשיטתה, הפרשנות שננקטה בפסק דינו של בית הדין האזורי היא הפרשנות הנכונה והראויה להסכם הפנסיה התקציבית, העולה בקנה אחד עם לשון ההסכם ותכליתו. באופן כללי יותר, המשיבה טוענת כי האוניברסיטה מבקשת לשנות באופן חד צדדי ובדיעבד את הוראות הסכם הפנסיה התקציבית, ולשמור על אינטרסים כלכליים שלה באצטלה של כיבוד רצון המנוח.

דין והכרעה

15. לאחר שעיינו בעתירה, בתגובה המקדמית לה ובנספחים שצורפו, אנו סבורים כי דין העתירה להידחות. כידוע, בית משפט זה אינו יושב כערכאת ערעור על בית הדין הארצי לעבודה, ועל כן ההתערבות בפסיקתו תיעשה במקרים חריגים בלבד – מקום שנפלה טעות משפטית מהותית וכאשר שיקולי צדק מחייבים התערבות (ראו: בג"ץ 525/84 חטיב נ' בית הדין הארצי לעבודה, ירושלים, פ"ד מ(1) 673, 693 (1986); בג"ץ 608/88 פינקלשטיין נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד מג(2) 395, 408 (1989)). בהקשר זה, ניתן משקל לחשיבותה של הסוגיה המתעוררת בעתירה ובהשלכות הרוחב שלה, וכן לשאלה האם הטענות המועלות בעתירה נסבות על סוגיות שבהן יש לבית הדין לעבודה מומחיות מיוחדת (ראו למשל: בג"ץ 5195/10 טיבי נ' בית הדין הארצי לעבודה

בירושלים, פסקה 3 (19.7.2010); בג"ץ 7333/15 פלוני נ' בית הדין הארצי לעבודה בירושלים, פסקה 14 (7.3.2016); בג"ץ 1117/17 מזרחי נ' משטרת ישראל – הממונה על הגמלאות, פסקה 8 (8.2.2017). ראו גם: דפנה ברק-ארו משפט מינהלי כרך ד – משפט מינהלי דיוני 84-89 (2017).

16. המחלוקת שבפנינו נוגעת לפרשנותו של הסדר קיבוצי בעניין תגמולי פנסיה, נושא המצוי בליבת סמכותו של בית הדין לעבודה. זאת ועוד, בניגוד לטענות העותרת, פסק דינו של בית הדין האזורי לא קבע הלכה חדשה אלא התבסס על פסקי דין קודמים של בתי הדין לעבודה (מד/6-2 (ארצי) נתיב קרן הפנסיה של פועלי ועובדי משק ההסתדרות בע"מ נ' חרוסט (1.8.1984) (להלן: עניין חרוסט); עב' (חיפה) 4028/02 מושקוביץ נ' נתיב קרן פנסיה של פועלי ועובדי מפעלי משק ההסתדרות בע"מ (8.2.2005); ע"ע (ארצי) 52316-04-13 גוזלן נ' חברת חשמל לישראל בע"מ (12.3.2015)), כמו גם על פסיקתו של בית משפט זה בהקשרים קרובים (ובכלל זה בג"ץ 2673/06 שאוה-שוע נ' בית הדין הארצי לעבודה בירושלים (21.4.2009) (להלן: עניין שאוה-שוע); בג"ץ 4193/04 גרטנר-גולדשמידט נ' בית הדין הארצי לעבודה (20.6.2010) (להלן: עניין גרטנר-גולדשמידט); ובג"ץ 4973/15 פלונית נ' בית הדין הארצי לעבודה בירושלים (8.10.2015)). כפי שציין בית הדין האזורי, בפסקי דין אלה נקבע, ככלל, כי זכאות לקצבת שארים נבחנת על פי תנאי החוק או התקנון הרלוונטי ולאור תכליתה של קצבת השארים. בעניין חרוסט – וכן בפסיקה מאוחרת לו בבתי הדין לעבודה – נקבע כי אין לקרוא לתוך הסכם פנסיה תנאים שאינם קיימים בו. אם כן, טענותיה של העותרת הן ערעוריות באופיין, ואינן עקרוניות. הן מכוונות לאופן יישומם של העקרונות האמורים בנסיבות המקרה דנן על ידי בית הדין האזורי. בכך אין מקום להתערב, בהתחשב באמות המידה שצוינו לעיל. למעלה מן הצורך יש להוסיף ולהעיר כי קביעותיו של בית הדין האזורי אכן עולות בקנה אחד עם תכליתה של קצבת השארים, בהתחשב בכך שהזכאות לקצבה צמחה במהלך שנות הנישואין הארוכות של המשיבה והמנוח. במובן זה, הקצבה היא פרי המאמץ המשותף של בני הזוג (ראו: עניין שאוה-שוע, בפסקה 35; עניין גרטנר-גולדשמידט, בפסקה 3 לפסק דינה של השופטת (כתוארה אז) מ' נאור).

17. הדברים אמורים גם בכל הנוגע לטענות שהועלו באשר לתחולתו של סעיף 36(ב) לחוק החוזים בנסיבות העניין, גם אם פרשנות חוזית אינה סוגיה המסורה באופן מיוחד לבתי הדין לעבודה. בית משפט זה נדרש בעבר לסוגיה של ביטול זכותו של מוטב מסוים על פי תקנון קרן פנסיה והעמדת מוטב אחר במקומו, בהודעה לחייב או בצוואה שהודעה עליה ניתנה לחייב, והבהיר מהם התנאים שבהם צריך לעמוד ביטול

כאמור. העקרונות הרלוונטיים הובהרו, בין השאר, בע"א 233/98 כץ נ' קרן מקפת מרכז לפנסיה ותגמולים, פ"ד נד(5) 493 (2000) ובעניין שאוה-שוע, שבהם נקבע כי כדי שהשינוי יהא מחייב יתקיימו התנאים הבאים: "הודעה במועד לקרן הפנסיה על הצוואה"; "היעדר קיומה של 'התניה נוגדת' בתקנון קרן הפנסיה"; "המוטב האחר, אליו מבקש העמית להסב את פנסיית השאירים, נמנה על השאירים כהגדרתם בתקנון הקרן"; וכן כי "ההעברה למוטב האחר לא תפגע בעקרון תום הלב, העשוי להגן על המוטב המקורי מפני שינוי" (ראו: שם, בפסקאות 16-17 וההפניות שם).

18. אם כן, גם בהקשר זה לא ניתן לומר כי בית הדין האזורי קבע הלכה חדשה. העקרונות שעליהם עמד בית משפט זה בעבר בכל הנוגע לפרשנותו של סעיף 36(ב) לחוק החוזים אך יושמו על ידי בית הדין האזורי בנסיבות העניין, שקבע כי א' – שאותה ביקש המנוח לזכות בקצבה – לא נמנתה על השאירים כהגדרתם בהסכם הפנסיה התקציבית, כי הניסיון להעביר אליה את הזכאות לקצבה היה נגוע בחוסר תום לב, וכי לא ניתנה לאוניברסיטה הודעה במועד על הצוואה.

19. כל זאת, אף מבלי להידרש לטענה בדבר שיהוי בהגשת העתירה, שעל פני הדברים ובמכלול הנסיבות דומה שאינה משוללת יסוד.

20. אשר על כן: העתירה נדחית. העותרת תישא בהוצאות המשיבה בסך 5,000 שקלים.

ניתן היום, י"א בניסן התשע"ח (27.3.2018).

ש ו פ ט

ש ו פ ט

ש ו פ ט